e-ISSN 3060-5059
DOI: 10.67227

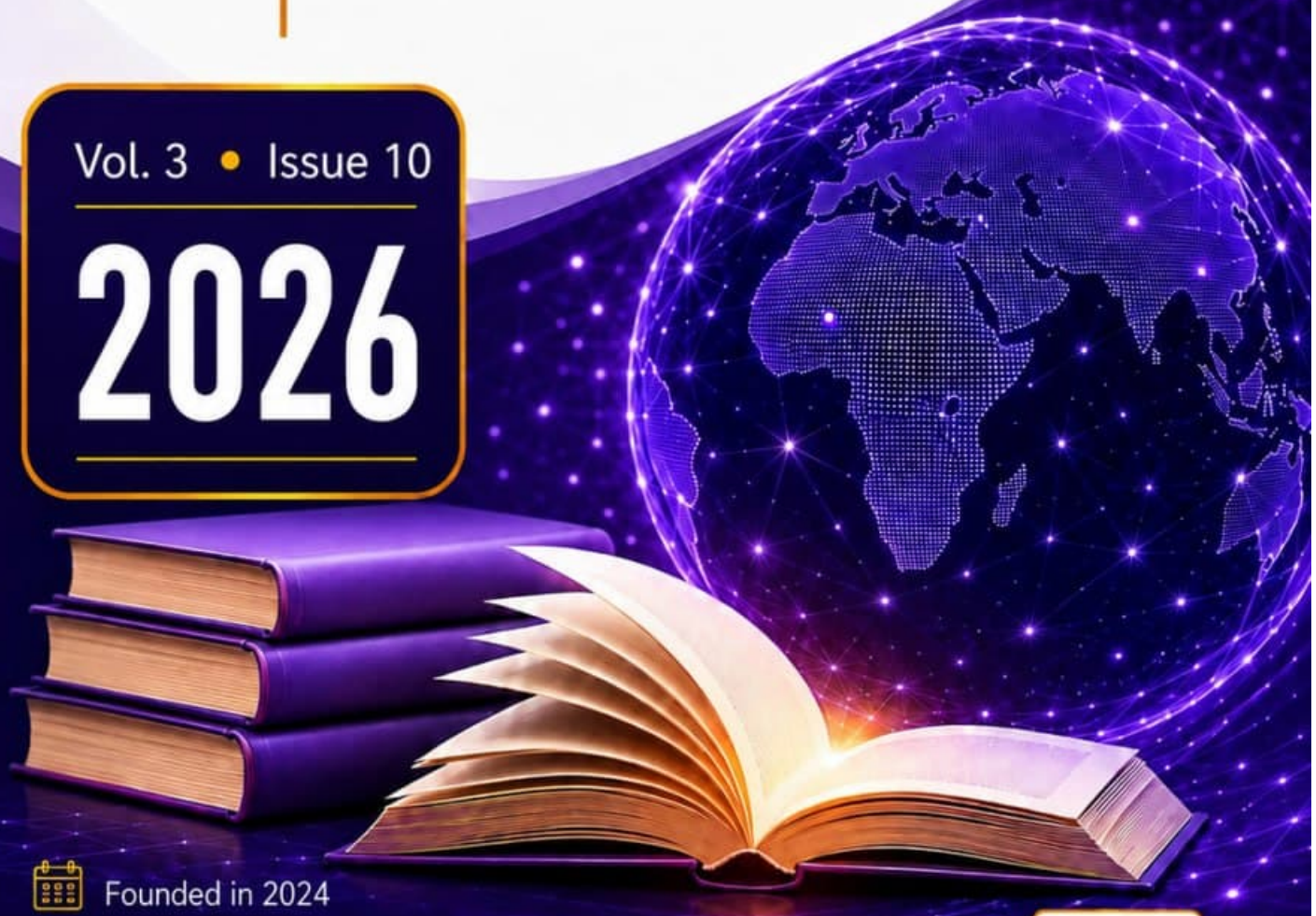
IJTIMOIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 10

2026

Founded in 2024

publishscience.uz | publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

ISSN 3060-5059 (Online)
Article / Original paper https://doi.org/10.67227/kvk6hm28

EVFEMISTIK MA'NO SHAKLLANISHIDA KONSEPTUAL METAFORA VA METONIMIYANING O'RNI

Dushatova Shoxsanam Baxtiyor qizi
Farg'ona davlat universiteti, katta o'qituvchi, PhD.
e-mail: sh.dushatova@pf.fdu.uz **ORCID**: https://orcid.org/0000-0002-4818-0149

Annotatsiya.
Maqolada evfemistik ma'noning shakllanishida konseptual metafora va metonimiyaning kognitiv-semantik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Ingliz va o'zbek tillaridagi o'lim hamda insonning fiziologik holatiga oid evfemistik ifodalar qiyoslanib, bilvosita nominatsiyaning ma'noni yumshatish, obrazlilik va lingvomadaniy talqindagi o'rni yoritiladi.
Kalit so'zlar: evfemizm, konseptual metafora, metonimiya, kognitiv tilshunoslik, bilvosita nominatsiya, konseptuallashtirish, lingvomadaniyat, ingliz tili, o'zbek tili.

РОЛЬ КОНЦЕПТУАЛЬНОЙ МЕТАФОРЫ И МЕТОНИМИИ В ФОРМИРОВАНИИ ЭВФЕМИСТИЧЕСКОГО ЗНАЧЕНИЯ

Душатова Шохсанам Бахтиёр кизи
Ферганский государственный университет, старший преподаватель, PhD.

Аннотация.
В статье анализируются когнитивно-семантические возможности концептуальной метафоры и метонимии в формировании эвфемистического значения. Проводится сопоставительный анализ эвфемистических выражений, связанных со смертью и физиологическим состоянием человека, в английском и узбекском языках. Раскрывается роль косвенной номинации в смягчении значения, создании образности и лингвокультурной интерпретации.
Ключевые слова: эвфемизм, концептуальная метафора, метонимия, когнитивная лингвистика, косвенная номинация, концептуализация, лингвокультура, английский язык, узбекский язык.

THE ROLE OF CONCEPTUAL METAPHOR AND METONYMY IN THE FORMATION OF EUPHEMISTIC MEANING

Dushatova Shoxsanam Baxtiyor qizi
Fergana State University, Senior Lecturer, PhD.

Abstract.
The article analyzes the cognitive-semantic potential of conceptual metaphor and metonymy in the formation of euphemistic meaning. Euphemistic expressions related to death and human physiological conditions in English and Uzbek are compared, highlighting the role of indirect nomination in semantic mitigation, figurative expression, and linguocultural interpretation.
Keywords: euphemism, conceptual metaphor, metonymy, cognitive linguistics, indirect nomination, conceptualization, linguoculture, English language, Uzbek language.

Kirish. Til insonning borliq haqidagi bilimlari, ijtimoiy tajribasi, qadriyatlari va munosabatlarini ifodalovchi murakkab kognitiv tizim hisoblanadi. Inson muayyan voqelikni nomlashda faqat uning obyektiv xususiyatlarini aks ettirish bilan cheklanmaydi, balki ushbu voqelikning tinglovchi tomonidan qanday qabul qilinishini ham hisobga oladi. Ayniqsa, o'lim, kasallik, qarilik, jismoniy va fiziologik holatlar, ijtimoiy mavqe hamda jamiyatda noqulay deb baholanadigan hodisalarni ifodalashda bilvosita nominatsiya vositalari muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday birliklarning muhim turlaridan biri evfemizmlardir.

Evfemizm muayyan tushuncha yoki hodisani bevosita ifodalash o'rniga, uni nisbatan yumshoq, maqbul yoki bilvosita shaklda ifodalashga xizmat qiladi. Biroq evfemizmni faqat qo'pol yoki noxush so'zning o'rnini bosuvchi leksik birlik sifatida talqin qilish uning mazmuniy imkoniyatlarini to'liq ochib bermaydi. Evfemistik ifoda voqelikning muayyan jihatini oldinga chiqarishi, ayrim xususiyatlarini ikkinchi planga surishi, tinglovchida muayyan obrazni shakllantirishi va nutqiy vaziyatga mos munosabatni yuzaga keltirishi mumkin.

Kognitiv tilshunoslik nuqtayi nazaridan qaralganda, konseptual metafora va metonimiya ana shu jarayonlarni tushuntirishga yordam beradigan muhim mexanizmlardir. G. Lakoff va M. Johnson metaforani faqat badiiy bezak yoki nutqiy tasvir vositasi sifatida emas, balki insonning tushunchalarni anglash va tajribani tartibga solish usullaridan biri sifatida izohlaydi [1]. Z. Kövecses esa metaforik konseptuallashtirishning madaniy tajriba va kontekst bilan bog'liqligini yoritadi [2].

Maqolaning dolzarbligi evfemistik ma'noning yuzaga kelishida metafora va metonimiyaning o'zaro farqli hamda bir-birini to'ldiruvchi imkoniyatlarini aniqlash, ingliz va o'zbek tillaridagi misollar orqali ularning umumiy va o'ziga xos jihatlarini ochib berish bilan belgilanadi.

ISSN 3060-5059 (Online)

Tadqiqotning maqsadi — evfemistik ma'no shakllanishida konseptual metafora va metonimiyaning kognitiv-semantik vazifalarini aniqlash hamda ingliz va o'zbek tillaridagi ayrim evfemistik birliklarni qiyosiy tahlil qilish.

Tadqiqot vazifalari quyidagilardan iborat:

- evfemizm va evfemistik ma'no tushunchalarining nazariy asoslarini yoritish;
- konseptual metafora va metonimiyaning kognitiv mexanizmlarini farqlash;
- ingliz va o'zbek tillaridagi evfemistik birliklarda metaforik ko'chish va metonimik aloqalarni tahlil qilish;
- bilvosita nominatsiyaning ma'no yumshatish va lingvomadaniy talqindagi vazifalarini aniqlash.

Tadqiqot obyekti sifatida ingliz va o'zbek tillarida o'lim hamda insonning ayrim fiziologik holatlarini ifodalovchi evfemistik birliklar tanlandi. Tadqiqot predmeti esa mazkur birliklarda konseptual metafora va metonimiyaning ma'no hosil qilishdagi ishtiroki hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Evfemizm masalasi tilshunoslikda semantika, pragmatika, sotsiolingvistika va lingvomadaniyatshunoslik doirasida o'rganilgan. K. Allan va K. Burridge evfemizm va disfemizmni insonlarning ijtimoiy hamda psixologik ehtiyojlari bilan bog'liq til hodisalari sifatida tahlil qilib, evfemizmlar orasida metafora, perifraza, kichraytirish, mubolag'a va boshqa ifoda vositalari mavjudligini ko'rsatadi [3]. Ushbu yondashuv evfemizmning faqat leksik almashtirishdan iborat emasligini, uning turli semantik va nutqiy mexanizmlar orqali shakllanishini anglashga imkon beradi.

Evfemistik ma'no muayyan referentning o'zgarishi natijasida emas, balki unga murojaat qilish usulining o'zgarishi orqali yuzaga kelishi mumkin. Masalan, ingliz tilidagi die fe'li o'lim hodisasini bevosita bildirsa, pass away birikmasi ushbu hodisani ketish yoki o'tish obraziga yaqinlashtiradi. O'zbek tilidagi olamdan o'tmoq ifodasi ham o'limni oddiy biologik hodisa sifatida emas, balki bir makondan boshqa holatga o'tish tarzida konseptuallashtiradi.

Bu misollarda referent bir xil — insonning vafot etishi. Farq esa voqelikni qanday tasavvur qilish va qanday til vositasi orqali ifodalashda namoyon bo'ladi. Natijada bevosita nomlash bilan bog'liq hissiy ta'sir yumshashi, ifoda esa nisbatan muloyim va bilvosita tus olishi mumkin.

Shuni ta'kidlash lozimki, har qanday metafora yoki metonimiya avtomatik ravishda evfemizm bo'lavermaydi. Uning evfemistik xususiyati muayyan kontekst, ijtimoiy me'yor, adresat va kommunikativ maqsad bilan belgilanadi. Shu sababli metaforik yoki metonimik tuzilishni aniqlash bilan bir qatorda, uning nutqda qanday vazifani bajarayotganini ham hisobga olish zarur.

Konseptual metafora bir konseptual sohaga oid bilim va tajribaning boshqa konseptual sohani anglash uchun qo'llanishini nazarda tutadi. Bunda manba sohaga xos ayrim belgilar nishon sohaga ko'chiriladi. Masalan, hayot — safar konseptual modeli hayotni yo'l, insonni yo'lovchi, hayotning yakunini esa safarning tugashi orqali anglashga imkon beradi.

Metaforaning kognitiv mohiyati ikki hodisa o'rtasidagi o'xshashlik yoki tajribaviy muvofiqlik asosida murakkab, mavhum yoki hissiy jihatdan nozik tushunchani boshqa soha vositasida anglashdan iborat [1; 2]. Evfemizatsiya jarayonida bu mexanizm noxush yoki bevosita aytilishi qiyin bo'lgan hodisani nisbatan neytralroq obraz orqali ifodalashi mumkin.

Metonimiya esa odatda bitta konseptual soha doirasidagi yaqinlik, bog'liqlik yoki aloqadorlikka asoslanadi. Bunda bir hodisa, belgi yoki qism shu hodisa bilan bog'liq boshqa hodisani anglatish uchun ishlatiladi. Masalan, qalam so'zi ayrim kontekstlarda yozish qurolini emas, balki yozuvchi yoki ijodiy faoliyatni anglatishi mumkin. Bunday ko'chishda metaforadagi kabi alohida konseptual sohalar o'rtasidagi o'xshashlik emas, balki bir-biriga aloqador tushunchalar o'rtasidagi munosabat ustuvor bo'ladi.

Metafora va metonimiya o'rtasidagi farqni quyidagicha umumlashtirish mumkin:

Mezoni	**Konseptual metafora**	**Metonimiya**
Asosiy munosabat	Konseptual sohalar o'rtasidagi o'xshashlik yoki muvofiqlik	Bir konseptual soha ichidagi aloqadorlik
Kognitiv mexanizm	Bir soha tajribasi orqali boshqa sohani anglash	Bir tushuncha orqali unga aloqador tushunchani anglash
Evfemistik imkoniyati	Hodisani boshqa obraz orqali qayta talqin qilish	Hodisaning bevosita nomi o'rniga u bilan bog'liq belgi yoki harakatni tanlash
Tahlildagi asosiy savol	Qaysi soha orqali qaysi soha anglanmoqda?	Qaysi aloqador belgi boshqa hodisani ifodalamoqda?

Mazkur farqlash nazariy jihatdan muhim bo'lsa-da, real nutqda metafora va metonimiya bir ifoda doirasida o'zaro ta'sirlashishi mumkin. Shu sababli har bir birlikni faqat shakliga qarab emas, balki uning ma'nosi va kontekstdagi vazifasiga qarab tahlil qilish lozim.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Maqolada tavsifiy, kontekstual, kognitiv-semantik va qiyosiy-chog'ishtirma tahlil metodlaridan foydalanildi. Tavsifiy metod evfemistik birliklarning mazmunini izohlashga, kognitiv-semantik tahlil ularning ortidagi konseptual munosabatlarni aniqlashga, kontekstual tahlil esa ifodaning muayyan nutqiy vaziyatdagi evfemistik vazifasini belgilashga xizmat qiladi. Qiyosiy-chog'ishtirma metod orqali ingliz va o'zbek tillaridagi misollarning o'xshash hamda farqli jihatlari ko'rib chiqildi.

Tahlilda pass away, depart this life, olamdan o'tmoq, ko'z yummoq kabi birliklar namuna sifatida olindi. Ular nazariy tahlil uchun tanlangan misollar bo'lib, maqolada statistik jihatdan reprezentativ korpus natijalari sifatida talqin

ISSN 3060-5059 (Online)

qilinmaydi. Har bir birlikning evfemistik maqomi kontekst va kommunikativ vazifaga bog‘liq holda baholanadi.

MUHOKAMA

Konseptual metafora evfemistik ma’no hosil qilishda, avvalo, bevosita ifodalash noqulay bo‘lishi mumkin bo‘lgan hodisani boshqa konseptual soha vositasida anglash imkonini beradi. Bunday qayta talqin voqelikning ayrim xususiyatlarini oldinga chiqarib, boshqalarini ikkinchi planga suradi. Natijada hodisa haqidagi tasavvur o‘zgarishi mumkin, lekin uning asosiy referenti saqlanib qoladi.

O‘lim tushunchasi bu mexanizmni kuzatish uchun qulay misoldir. Ingliz tilidagi pass away ifodasida pass fe’li o‘tish yoki harakatlanish ma’nosini bildiradi. Away komponenti esa uzoqlashish yoki ketish tasavvurini kuchaytiradi. Birikma o‘limni bevosita biologik yakun sifatida nomlash o‘rniga, ketish yoki bir holatdan boshqasiga o‘tish sifatida talqin qilish imkonini beradi.

Ushbu ifoda quyidagi konseptual model bilan izohlanishi mumkin:

o‘lim — ketish yoki o‘tish.

Mazkur modelda o‘lim maqsad sohasi sifatida harakat va ketish tajribasi orqali anglanadi. Insonning vafot etishi esa odatiy jismoniy faoliyatning to‘xtashi emas, balki bir holatdan boshqa holatga o‘tish tarzida ifodalanadi. Bu konseptuallashtirish o‘lim tushunchasining hissiy jihatdan og‘ir tomonlarini bevosita tilga olmasdan, yumshoqroq shaklda yetkazishga yordam berishi mumkin.

O‘zbek tilidagi olamdan o‘tmoq birikmasida ham shunga yaqin konseptual munosabat kuzatiladi. Olam muayyan mavjudlik makonini, o‘tmoq esa bir nuqtadan boshqa nuqtaga harakatlanishni ifodalaydi. Natijada o‘lim hodisasi makoniy o‘tish obrazida tasavvur qilinadi. Ingliz tilidagi pass away va o‘zbek tilidagi olamdan o‘tmoq birliklari shaklan aynan bir xil bo‘lmasa-da, ularning mazmunida o‘limni ketish yoki o‘tish orqali anglashga asoslangan umumiy kognitiv yo‘nalish mavjud.

Biroq bu o‘xshashlikni ikki tilda to‘liq bir xil konseptual tizim mavjudligining isboti sifatida talqin qilish mumkin emas. Birikmalarning qo‘llanish chastotasi, uslubiy xususiyatlari, diniy yoki dunyoqarashga oid assotsiatsiyalari alohida korpus va kontekstual tadqiqot orqali aniqlanishi lozim.

Ingliz tilidagi depart this life ifodasi ham o‘limni ketish orqali tasvirlaydi. Depart fe’li bir joyni tark etish ma’nosini anglatadi, this life birikmasi esa ketilayotgan holatni hayot bilan bog‘laydi. Mazkur ifoda o‘limni hayot deb ataluvchi mavjudlik bosqichidan chiqish tarzida talqin qilish imkonini beradi. Bunda hayot — makon va o‘lim — makondan ketish kabi konseptual munosabatlar yuzaga chiqadi.

O‘zbek tilidagi hayotdan ko‘z yummoq ifodasida esa ko‘z yummoq birikmasi bevosita o‘limni nomlamaydi. Bu misolda ko‘zning yumilishi kabi jismoniy harakat o‘lim hodisasini ifodalashga xizmat qiladi. Mazkur birlikni faqat metafora bilan izohlash yetarli emas: unda metonimik aloqa ham muhim o‘rin tutadi. Shu sababli uni keyingi bo‘limda metonimik mexanizm nuqtayi nazaridan ham ko‘rib chiqish maqsadga muvofiq.

Konseptual metaforaning yana bir xususiyati shundaki, u nafaqat noxush hodisani yumshatadi, balki unga muayyan baholovchi mazmun ham qo‘shishi mumkin. Masalan, o‘limni safar yoki ketish sifatida ifodalash insonning vafot etishini yo‘q bo‘lib ketishdan ko‘ra, bir yo‘lning yakunlanishi yoki boshqa holatga o‘tish tarzida tasavvur qilishga imkon beradi. Bunday talqin tinglovchining dunyoqarashi va madaniy tajribasiga qarab turlicha qabul qilinishi mumkin.

Shunday qilib, metaforik evfemizatsiyaning asosiy kognitiv vazifasi voqelikni yashirish bilangina cheklanmaydi. U hodisani anglash uchun muqobil konseptual yo‘l yaratadi, ma’lum belgilarni faollashtiradi va kommunikativ vaziyatga mos ma’no shakllanishiga yordam beradi.

Metonimiya evfemistik ma’no hosil qilishda hodisaning o‘zini bevosita nomlash o‘rniga, unga aloqador harakat, belgi yoki holatni tanlash orqali namoyon bo‘lishi mumkin. Bunda tinglovchi kontekst va umumiy bilimlar asosida nazarda tutilgan hodisani anglaydi.

O‘zbek tilidagi ko‘z yummoq birikmasi bu jihatdan e’tiborga loyiq. Lug‘aviy ma’noda u ko‘zlarni yumish harakatini anglatadi, biroq U hayotdan ko‘z yumdi kabi kontekstda insonning vafot etganini bildiradi. Ko‘zning yumilishi bilan o‘lim o‘rtasidagi aloqa inson tanasi va hayot faoliyati haqidagi tajribaviy bilimlar orqali anglanadi. Ko‘zning yumilishi o‘limning o‘zi emas, balki u bilan bog‘liq jismoniy belgi sifatida talqin qilinadi.

Shu asosda mazkur birlikni quyidagi sxema orqali izohlash mumkin:

jismoniy belgi yoki harakat → u bilan bog‘liq hodisa.

Bu holatda metonimik mexanizm bir konseptual doira ichidagi aloqadorlikka tayanadi. Ko‘zning yumilishi o‘lim hodisasini anglatish uchun vosita vazifasini bajaradi. Shu bilan birga, birikmaning evfemistik xususiyati o‘limni bevosita aytmasdan ifodalashida namoyon bo‘ladi.

Biroq ko‘z yummoq birikmasi barcha kontekstlarda o‘limni anglatmaydi. Masalan, ko‘zini yumib dam oldi gapida u oddiy jismoniy harakatni bildiradi. Demak, metonimik yoki evfemistik talqin faqat leksik shaklning o‘zi bilan belgilanmaydi; u sintaktik qurilish, kontekst va kommunikativ niyatga bog‘liq.

Metonimiyaning evfemistik vazifasi shundan iboratki, u tinglovchiga hodisani bevosita nomlamasdan anglash imkonini beradi. Bunda ifoda ma’lum belgini yoki hodisa bilan bog‘liq harakatni tanlab, nazarda tutilgan voqelikni bilvosita faollashtiradi. Bu mexanizm metaforadan farqli ravishda boshqa konseptual sohaga ko‘chishdan ko‘ra, mavjud tajriba ichidagi aloqadorlikka tayanadi.

Ingliz tilidagi close one’s eyes birikmasi ham ayrim kontekstlarda o‘lim bilan bog‘liq ma’noda ishlatilishi mumkin. Biroq uning o‘zbek tilidagi ko‘z yummoq bilan pragmatik va uslubiy jihatdan aynan tengligini alohida kontekstlar asosida tekshirish lozim. Tarjimada lug‘aviy o‘xshashlikning o‘zi yetarli mezon bo‘la olmaydi: ifodaning tabiiyligi, qo‘llanish sohasi va tinglovchiga ta’siri ham hisobga olinishi kerak.

ISSN 3060-5059 (Online)

Metonimik evfemizatsiya faqat o‘limga oid birliklar bilan cheklanmaydi. Insonning muayyan fiziologik holatlari, kasalliklar yoki ijtimoiy jihatdan noqulay deb baholanadigan jarayonlar ham ular bilan bog‘liq belgilar, natijalar yoki vaziyatlar orqali bilvosita ifodalanishi mumkin. Bunday misollarni tahlil qilishda esa birlikning haqiqatan metonimik munosabatga asoslanganini aniqlash va uni oddiy umumlashtirish yoki perifrazadan farqlash muhimdir.

METAFORA VA METONIMIYANING O‘ZARO MUNOSABATI

Metafora va metonimiya evfemistik ma’no shakllanishida bir-biriga yaqin natijaga — bilvosita ifodalashga xizmat qilishi mumkin, biroq ularning kognitiv asoslari farqlanadi. Metafora voqelikni boshqa konseptual soha orqali anglash imkonini bersa, metonimiya shu hodisa bilan bog‘liq belgi yoki harakat orqali uning o‘ziga ishora qiladi.

Masalan, olamdan o‘tmoq ifodasida o‘lim makoniy o‘tish obrazi orqali talqin qilinadi. Bu yerda asosiy mexanizm konseptual metaforaga yaqin. Hayotdan ko‘z yummoq birikmasida esa ko‘zning yumilishi o‘lim bilan bog‘liq belgi sifatida ishlatiladi va metonimik munosabat ustuvor bo‘ladi. Ayrim ifodalarda ikkala mexanizm birgalikda qatnashishi mumkin: jismoniy harakatga asoslangan metonimik aloqa butun hodisani obrazli tarzda talqin qiluvchi metaforik tuzilma bilan qo‘shilishi ehtimoli mavjud.

Tahlil jarayonida quyidagi uchta mezon muhim hisoblanadi:

1. Konseptual munosabat: ifoda boshqa sohadagi tajriba orqali tushuniladimi yoki ayni hodisa bilan aloqador belgi orqali anglanadimi?

2. Ma’no yumshatish darajasi: bevosita nominatsiyaga nisbatan ifoda noxushlik yoki hissiy ta’sirni qay darajada kamaytiradi?

3. Kontekstual vazifa: ifoda tasalli berish, hurmat ko‘rsatish, noqulaylikni kamaytirish yoki muloqotning ijtimoiy me’yorlariga rioya qilish uchun ishlatiladimi?

Mazkur mezonlar evfemistik birliklarni faqat formal belgilariga qarab tasniflashdan ko‘ra, ularning kognitiv va pragmatik xususiyatlarini birgalikda o‘rganishga yordam beradi.

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDAGI QIYOSIY JIHATLAR

Ingliz va o‘zbek tillaridagi misollar o‘limni bilvosita ifodalashda ayrim umumiy kognitiv mexanizmlar mavjudligini ko‘rsatadi. Xususan, pass away va olamdan o‘tmoq ifodalarida ketish yoki o‘tish obrazi orqali o‘limni anglash kuzatiladi. Bu holat inson tajribasida makoniy harakat va hayotiy jarayonlar o‘rtasida konseptual bog‘lanish o‘rnatilishi mumkinligini ko‘rsatadi.

Shu bilan birga, ikki tildagi ifodalar o‘rtasidagi semantik yaqinlik ularning barcha pragmatik xususiyatlari bir xil ekanini anglatmaydi. Muayyan birikmaning rasmiy, kundalik, badiiy yoki diniy nutqda qo‘llanishi, hissiy ohangi va adresatga ta’siri turlicha bo‘lishi mumkin. Bunday tafovutlarni aniqlash uchun turli janr va nutqiy vaziyatlardan olingan kengroq material talab etiladi.

Qiyosiy tahlilda quyidagi jadvalni dastlabki tahliliy model sifatida taklif qilish mumkin:

Ifoda	**Asosiy mexanizm**	**Konseptual yoki semantik asos**	**Ehtimoliy evfemistik vazifa**
pass away	Konseptual metafora	O‘lim – ketish yoki o‘tish	Bevosita nominatsiyani yumshatish
depart this life	Konseptual metafora	Hayot – makon; o‘lim – makondan ketish	O‘limni bilvosita va obrazli ifodalash
olamdan o‘tmoq	Konseptual metafora	O‘lim – bir makondan o‘tish	Nozik mavzuni bilvosita ifodalash
hayotdan ko‘z yummoq	Asosan metonimik munosabat	Jismoniy belgi yoki harakat – o‘lim hodisasi	O‘limni bevosita nomlamaslik
ko‘zini yumib dam olmoq	Kontekstga ko‘ra oddiy literal ma’no	Jismoniy harakat	Evfemistik vazifa shart emas

Jadvaldan ko‘rinadiki, ifodaning evfemistik vazifasi uning lug‘aviy ma’nosidan tashqari, kontekstual talqiniga ham bog‘liq. Ayniqsa, metafora va metonimiya o‘rtasidagi chegarani belgilashda ifodaning qanday konseptual munosabatga tayanayotgani asosiy mezon bo‘lishi kerak.

Ushbu qiyosiy yondashuv ingliz va o‘zbek tillaridagi evfemistik birliklarning umumiy kognitiv asoslarini aniqlash bilan birga, ularning milliy-madaniy va pragmatik xususiyatlarini keyingi tadqiqotlarda chuqurroq o‘rganish uchun ham nazariy zamin yaratadi.

NATIJALAR

Tahlil natijasida evfemistik ma’no shakllanishida konseptual metafora va metonimiya turli, ammo o‘zaro bir-birini to‘ldiruvchi kognitiv vazifalarni bajarishi aniqlandi.

Birinchidan, konseptual metafora o‘lim kabi hissiy jihatdan nozik hodisalarni boshqa konseptual soha vositasida anglashga imkon beradi. Ingliz tilidagi pass away, depart this life va o‘zbek tilidagi olamdan o‘tmoq ifodalarida ketish, o‘tish va makoniy harakat obrazlari orqali o‘lim bilvosita konseptuallashtiriladi. Bunday ifodalar bevosita nominatsiyaning hissiy ta’sirini yumshatishi mumkin.

Ikkinchidan, metonimiya hodisaning o‘zi o‘rniga u bilan bog‘liq belgi yoki harakatni qo‘llashga asoslanadi. O‘zbek tilidagi hayotdan ko‘z yummoq ifodasi ko‘zning yumilishi bilan o‘lim o‘rtasidagi tajribaviy aloqadorlik orqali talqin qilinadi. Uning evfemistik vazifasi esa muayyan kontekstda namoyon bo‘ladi.

Uchinchidan, metafora va metonimiya o‘rtasidagi asosiy farq ularning konseptual munosabatlarida ko‘rinadi. Metaforada bir konseptual soha boshqa soha orqali anglanadi, metonimiyada esa bir sohadagi aloqador belgi yoki hodisa

boshqa tushunchaga ishora qiladi. Ushbu farq evfemistik birliklarning semantik-kognitiv tahlili uchun muhim metodologik mezondir.

To‘rtinchidan, ingliz va o‘zbek tillarida o‘limni ketish yoki o‘tish obrazi orqali ifodalashga asoslangan o‘xshashliklar kuzatiladi. Biroq bu kuzatuvlar barcha evfemistik birliklar ikki tilda bir xil ishlaydi, degan xulosani bermaydi. Ularning uslubiy, madaniy va pragmatik xususiyatlarini aniq belgilash uchun kengroq kontekstual material hamda korpus tahlili zarur.

Beshinchidan, evfemizmning maqomi faqat metaforik yoki metonimik tuzilish bilan belgilanmaydi. Ifodaning bevosita nominatsiyaga nisbatan yumshatuvchi vazifasi, kommunikativ maqsadi va nutqiy vaziyatdagi talqini ham hisobga olinishi kerak. Demak, evfemizmlarni o‘rganishda kognitiv-semantik tahlilni pragmatik va lingvomadaniy yondashuvlar bilan birgalikda qo‘llash maqsadga muvofiq.

XULOSA

Evfemistik ma’no shakllanishi insonning borliqni konseptuallashtirish usullari va ijtimoiy muloqot me’yorlari bilan uzviy bog‘liq. Konseptual metafora hamda metonimiya nozik yoki noxush hodisalarni bevosita nomlamasdan ifodalashga xizmat qiluvchi muhim kognitiv mexanizmlar sirasiga kiradi.

Konseptual metafora bir hodisani boshqa konseptual soha orqali anglash imkonini beradi. O‘limni ketish, o‘tish yoki hayot makonini tark etish sifatida tasvirlash bunga misol bo‘la oladi. Ingliz tilidagi pass away va depart this life, o‘zbek tilidagi olamdan o‘tmoq birliklarida mazkur konseptual yo‘nalish namoyon bo‘ladi. Bunday ifodalar voqelikning biologik tomonini ikkinchi planga surib, uni nisbatan yumshoqroq obraz orqali yetkazishga imkon yaratadi.

Metonimiya esa hodisaning o‘zi bilan aloqador belgi yoki harakatni tanlash orqali bilvosita ma’no hosil qiladi. O‘zbek tilidagi hayotdan ko‘z yummoq ifodasida ko‘zning yumilishi o‘lim hodisasiga ishora qiluvchi vosita sifatida talqin qilinishi mumkin. Biroq bu birlikning evfemistik vazifasi kontekstga bog‘liq bo‘lib, uni barcha qo‘llanish holatlarida bir xil izohlash to‘g‘ri emas.

Qiyosiy tahlil ingliz va o‘zbek tillaridagi ayrim evfemistik birliklarda umumiy kognitiv mexanizmlar mavjudligini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, ularning pragmatik vazifalari va lingvomadaniy talqinini to‘liq tavsiflash uchun kengroq til materiali zarur. Kelgusida turli diskurs turlari asosida korpus tuzish, birliklarning kontekstual qo‘llanishini qiyoslash hamda metafora va metonimiyaning birgalikda ishlash holatlarini o‘rganish ushbu yo‘nalishdagi tadqiqotlarning ilmiy asoslanganligini kuchaytiradi.

Umuman olganda, evfemistik birliklarni kognitiv-semantik va pragmatik jihatdan birgalikda o‘rganish ularning nafaqat ma’no tuzilishini, balki inson tajribasi, madaniy qadriyatlar va kommunikativ ehtiyojlar bilan aloqasini ham ochib berishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. – Chicago: University of Chicago Press, 1980/1981. – DOI: https://doi.org/10.7208/chicago/9780226470993.001.0001.

2. Kövecses Z. Metaphor: A Practical Introduction. – 2nd ed. – Oxford: Oxford University Press, 2010. – URL: https://books.google.com/books?id=PqC2y3FUJeIC.

3. Allan K., Burridge K. Euphemism & Dysphemism: Language Used as Shield and Weapon. – New York: Oxford University Press, 1991. – URL: https://books.google.com/books?id=Z8NZAAAAMAAJ.

4. Lakoff G., Johnson M. The Metaphorical Structure of the Human Conceptual System // Cognitive Science. – 1980. – Vol. 4, № 2. – P. 195–208. – DOI: https://doi.org/10.1207/s15516709cog0402_4.

5. Goatly A. Washing the Brain: Metaphor and Hidden Ideology. – Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2007. – DOI: https://doi.org/10.1075/dapsac.23.